

AHLÂK DAVASINA VE MUALLİMLİĞE ADANMIŞ BİR ÖMÜR: NURETTİN TOPÇU

Prof.Dr. İsmail Kara*

Özet: Nurettin Topçu, Türk Düşünce dünyası için oldukça önemli bir filozoftur. Bu çalışmada onun hayatı, eserleri ve düşünceleri hakkında giriş niteliğinde bilgiler verilmiş bu suretle Nurettin Topçu felsefesi tanıtılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Nurettin Topçu, hareket, irade, isyan, ahlak

Abstract: Nurettin Topçu is very important thinker in Turkish Thought World. In this essay, we give introductory information about his life, works and philosophy. In this way, we try to introduce Nurettin Topçu's philosophy.

Keyword: Nurettin Topçu, movement, will, rebellion, ethic

* Prof.Dr. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

1. Kısa Hayat Hikayesi

Nurettin Topçu (İstanbul 7 Kasım 1909 - 10 Temmuz 1975) baba tarafından Erzurumlu Topçuzâdeler ailesine mensuptur. Dedesi Osman Efendi, Erzurum'un Ruslar tarafından işgali sırasında orduda topçuluk vazifesi ifa ettiği için kendilerine bu lâkap verilmiştir. Ailenin tek evlâdı olan ve küçük yaşta yetim kalan babası Topçuzâde Ahmet Efendi alaftarlık (tahıl alım-satımı) yaparak aileyi geçindirmeye çalıştı. Daha sonra Erzurum'un tanınmış zenginlerinden Gülü Bey'in yardımıyla canlı hayvan ticaretine başladı; Doğu Anadolu ve bilhassa Erzurum yöresinden topladığı koyunları İstanbul'a götürüp satarak işini genişletti. Nihayet İstanbul'da bir yazıhane tuttu. Zamanla Tahtakale'de bir han (Erzurum Hanı) satın alan Ahmet Efendi, İstanbul'a yerleşti.

İstanbul'daki ilk evleri Süleymaniye, Deveoğlu Yokuşu, Hatap Kapı sokağında 19 numaralı bir ahşap binadır¹. Nurettin Topçu Süleymaniye'deki bu evde doğdu (7 İkinciteşrin 1909)². Topçu'nun ninesi ise Eğinlidir. Ahmet Efendi İstanbul'a yerleştikten sonra birinci hanımı vefat eder. Bu hanımdan olma iki oğlu da Balkan Harbi'nde şehit düşerler. Ahmet Efendi daha sonra yine Eğinli olan Kasap Hasan Ağa'nın kızı Fatma Hanım (1876 - 28. VI. 1979) ile evlenir. İlk kocasından Hatice (Karamürsel, 1899 - 10. III. 1996) adında bir kızı olan bu hanım Nurettin Topçu'nun annesidir. Ağabeyi Mehmet Hayrettin (1906 - 20. II. 1996), Nurettin beyin ana-baba bir tek kardeşidir.

Birinci Cihan Harbi yıllarının getirdiği zorluklar Ahmet Efendi'nin işlerinin bozulmasına ve iflâsına yol açar. Aile Süleymaniye'deki evden ayrılıp Dizdariye mahallesi (Çemberlitaş), Şatır sokak'ta (no. 9) iki katlı bir

¹ Nüfus cüzdanındaki mahal / ikamet bilgileri: Kazası: Eminönü, Nahiyesi: Küçükpazar, Mahallesi: Hoca Hamza, Sokağı: Hatap kapısı, Hane no: 20 / 19, Cilt no: 20, Sahife no: 50.

² Topçu'nun Fransa'dan aldığı diplomalarda doğum tarihi yanlış olarak 10 Temmuz 1909 şeklinde verilmektedir. Nüfus hüviyet cüzdanı suretinde ve sicil dosyasındaki bir belgede ise 8 Zilkade 327 / 7 Teşrin-i sâni 325 tarihi yazılıdır.

ahşap eve taşınır. (Nurettin Topçu'nun hayatının tamamına yakın kısmının geçtiği, çokça insan tanıyan, önemli birçok toplantının, görüşmenin mekânı, hatıralarla dolu bu ahşap ev daha sonra yıkılacak, Nurettin Topçu tarafından yeniden betonarme olarak yaptırılacaktır, 1970).

Nurettin Topçu altı yaşında Bezmiâlem Valide Sultan Mektebi'nin ana kısmına yazılır. Burayı bitirdikten sonra Büyük Reşit Paşa Numune Mektebi'ne verilir. Mektebi birincilikle bitirir (1922). Babası Ahmet Efendi Çemberlitaş'ta kasap dükkânı işletmeye başlamıştır. Reşit Paşa Mektebi'nin sarıklı hocası Osman Efendi bir gün babasına, "Osman Nuri (nüfus kağıdında ismi bu şekilde geçer) büyük adam olacak" deyince çok az gülen babası hayli mütehassis olur. Topçu bu sıralarda sakin, biraz içe dönük bir mizaca sahiptir. Küçük bir sandıkta kitap ve gazete biriktirmek merakı vardır. İmlâ öğretmeni Nafiz Bey, Nurettin Topçu'nun hayatı boyunca sürecek Mehmet Akif sevgisini ve hayranlığını uyandıracaktır.

Daha sonraki yıllarda Osman Nuri, Rüştüye tahsili için Vefa İdadisi'ne devam etmeye başlar. Birinci sınıfta iken babasını kaybeder. Evlerinin bir katını kiraya verirler. Ağabeyi Hayrettin Topçu mektepten ayrılarak ailenin maddî yükünü omuzlamaya çalışır. Topçu Vefa İdadisi'nde de sınıflarını birincilikle geçer. Felsefeye bu sıralarda meylenmiştir. Edip Bey, etkileyici bir tarih hocası olan Memduh Bey, Celâl Ferdî ve Malumat-ı diniyye muallimi Şerafettin Yaltkaya hocaları arasındadır. Son sınıfın Haziran imtihanında Arapça hocası Sıfırcı Salih Bey'den ikmale kalır. Bu vaka ona çok tesir etmiştir. Bütün yaz çalışır. İdadi (Lise) tahsilini İstanbul Lisesi'nde tamamlar; 1927-28 ders yılında edebiyat kısmını pekiyi derece ile bitirir.

Liseden mezun olan Topçu, kendi kendine Avrupa'da tahsil imtihanlarına girer ve kazanır (1928). Hamdi Akverdi, Vehbi Eralp, Ziya Somar, Enver Ziya Karal gibi şahıslarla birlikte Fransa'ya gider. Topçu önce Fransızca öğrenmek ve lise fark derslerini tamamlamak için Aix Lisesi'ne

kaydedilir. Tevsik edilemeyen şifahi bilgilere göre ilk yazı denemelerini burada kaleme alır ve üye olduğu Sosyoloji Cemiyeti'ne gönderir. Aix Fakültesi'nin emekli hocalarından Maurice Blondel'i bu lise döneminde, muhtemelen tanassur etmiş Giritli bir Türk olan Pol Molla [Paul Mulla] vasıtasıyla tanışır, muhtemelen bazı sohbetlerini takip eder. Daha sonra mektuplaşırlar. Bir müddet Aix Fakültesi'ne de devam eder. İki sene sonra Strasbourg'a geçer. Üniversitede felsefe tahsil eder. Ahlâk kurlarını tamamlar, sanat tarihi lisansı yapar³.

Kendisinden önce Paris'e giden Remzi Oğuz Arık, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, Cevdet Perin, Bedrettin Tuncer'le orada tanışır. Daha sonra bu şahıslarla, bilhassa Remzi Oğuz ve Ziyaeddin Fahri ile yakın münasebetleri, dostlukları olacaktır⁴.

Dergâh Yayınları arşivine intikal eden lisans diplomasında Nurettin Topçu'nun Fransa'da aldığı sertifikalar ve bu sertifikaları bitiriş tarihi (kendisinin Milli Eğitim Bakanlığı için Türkçeye yaptığı tercüme ile) şöyle verilmiştir:

- Ruhیات ve Bediiyat (Psikoloji ve Estetik, Haziran 1930),
- Umumî felsefe ve Mantık (İkinciteşrin 1932),

³ Nurettin Topçu biyografilerinde tamamlama için Bordeaux Lisesi'nde okuduğu yazılı ise de kendisinin 19 Ocak 1935 tarihinde elyazısıyla doldurduğu ve Milli Eğitim Bakanlığı'ndaki sicil dosyasında duran "Tercümeihal kâğıdı"nda okuduğu mektepler "Büyük Reşit Paşa İlkmektebi, Vefa Orta Mektebi, İstanbul Lisesi; Fransa'da Eks Lisesi, Eks Fakültesi, Strazburg ve Paris Fakülteleri" şeklinde tasrih edilmiştir. Kendisinin doldurmadığı 19. VIII. 1934 tarihli bir başka sicil evrakında ise Fransa'da okuduğu lise belirtilmeden Marsilya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde Ruhیات (Pisikoloji) okuyup sertifika aldıktan sonra Strasbourg Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde Umumi Felsefe ve Mantık, Sanat tarihi, Sosyoloji, İlkzaman sanat ve arkeolojisi sertifikaları aldığı, Paris Üniversitesi'nde de doktorasını verdiği yazılıdır.

⁴ İkisi hakkında yazdığı yazılar için bk. Millet Mistikleri, İstanbul, Dergâh Yay., 2001, s. 68-81 (Remzi Oğuz için iki yazı) ve 107-11 (Z. Fahri). Bu yazılarda Topçu'nun, çok az bilinen Fransa yıllarına dair bazı bilgiler ve atflarla oradaki Türk talebe grubunun hissiyatına dair bazı ipuçları da vardır.

- Muasır sanat tarihi (İkinciteşrin 1932),
- İçtimaiyat ve Ahlâk (Haziran 1933),
- İlk zaman sanat ve arkeolojisi (İkinciteşrin 1933).

Yine Dergâh arşivine intikal eden Paris (Sorbon) Üniversitesi'nden alınma doktora diplomasında tezini bitiriş tarihi 2 Temmuz 1934 olarak verilmiştir. Buna göre lisans eğitimi devam ederken doktora çalışmalarını da yürüttüğü anlaşılmaktadır. Çünkü son sertifikası ile doktora savunması arasında aşağı yukarı 8 ay gibi kısa bir zaman vardır.

Topçu'nun Avrupa'daki hayatı okul, ev, kütüphane arasında geçer. Ancak hafta tatillerinde derneklerin tertip ettikleri toplantılara, konferans ve seminerlere katılır. Bu toplantılarda Samet Ağaoğlu, Ömer Lütfi Barkan, Besim Darkot gibi o yıllarda Fransa'da bulunan Türk talebelerle de karşılaşır. Topçu bu arada tasavvuf tarihçisi ve Hallac-ı Mansur mütehasısı Louis Massignon ile tanışır. Dr. Adnan Adıvar'ın Türkçe dersi verdiği Massignon'a daha sonra bu dersi Topçu verecektir. M. Blondel üzerinden başlayan mistik ilgileri Massignon etkisiyle İslâm tasavvufuna, hususen vahdet-i vücud felsefesine doğru seyretmiş gözüküyor. Tezinde ve ahlâk felsefesinde izleri gözüken yoğun Hallac-ı Mansur⁵, Yunus Emre ve Mevlâna okumaları da bu yıllarda başlamış olmalıdır. Hıristiyan mistisizmi ve ahlâkı konularında Pol Molla'dan istifade etmiş olması da muhtemeldir.

Strasbourg'da doktorasını hazırlayan Topçu, Sorbon'a giderek "Conformisme et Révolte" başlıklı doktora tezini savunur ve üstün başarı ile verir. Tez savunmasını izleyenler arasında karı koca Adıvarlar da vardır. Bu üniversitede felsefe doktorası veren ilk Türk öğrenci Topçu'dur. Avrupa'ya giden öğrenciler arasında Ahlâk felsefesi çalışan ilk kişi de odur. *İsyân Ahlâkı* adıyla Türkçeye çevrilen bu tez aynı adla ve aynı yılda Paris'te kitap halinde yayınlanır (*Conformisme et Révolte - Esquisse d'une Psychologie de*

⁵ Meselâ bk. İsyân Ahlâkı, İstanbul, Dergâh Yay., 1995, s. 195-209.

la Croyance, Nurettin Ahmed adıyla, Paris, Les Presses Modernes, 1934, büyük boy, 167 s. 1990 yılında Kültür Bakanlığı'nca tıpkıbasımı küçük boy olarak Ankara'da yapılmıştır)⁶.

Tezini bitirdikten sonra 1934 yazında yurda döner. Galatasaray Lisesi'nde Felsefe öğretmeni (Filozofi stajyeri) olarak göreve başlar (29. IX. 1934, maaşı 25 lira) ve İctimaiyat (Sosyoloji) dersi okutur. I. TBMM'nde Erzurum milletvekili ve muhalif grubun önderi Hüseyin Avni Ulaş ailenin baba dostudur. Çemberlitaş'taki eve sık gelir gider. Topçu küçük yaştan itibaren bu zatın fikir dünyası, tavrı ve hitabetinin tesiri altında kalmıştır. Yurda döndükten bir yıl sonra H. Avni Ulaş'ın üvey kızı Fethiye Hanım'la kısa sürecek bir evlilik yapar (12. IX. 1935 - 15. IX. 1937). Düğün gününün akşamı İzmir Erkek Lisesi Felsefe öğretmenliğine tayin emri gelir. Orada işe başlama tarihi 5. X. 1935'tir (maaşı 25 lira). İzmir'de Yurtbilgisi dersi öğretmenliği de yapar. Kendisinden nakledildiğine göre Galatasaray Lisesi Müdürü Behçet Bey (Yusuf Behçet Gücer), o sene Haziran imtihanından geçmesini istediği nüfuzlu ailelerin çocuklarından altı kişilik bir öğrenci listesini Topçu'ya vermiştir. Nurettin Topçu bu teklife karşı "Eğer bunlar çalışkan talebelerse elbette geçerler" cevabını verir. Neticede talebelerin bir kısmı ikmal imtihanında da kalır. Müdürün menfi raporu⁷ üzerine Ankara'nın sert tepkisi gecikmez ve Topçu'nun tayini İzmir'e çıkar.

6. V. 1936 - 31. X. 1937 tarihleri arasında levazım asteğmeni olarak İstanbul Hasköy'de askerliğini yaptı⁸.

⁶ L. Massignon'un büyük kıymet atfederek yaptığı değerlendirmenin tercümesi için bk. "Son Hallac yorumcusu olarak Nurettin Topçu", trc. Neriman Kalın, Dergâh, sayı: 85, Mart 1997, s. 22.

⁷ Okul müdürü Behçet bey 1934-35 ders yılı sene sonu talim raporuna Nurettin Topçu için şu ifadeleri yazacaktır: "Fena, geçimsiz, inzıbatı temin edemeyen ve dersinden istifade ettiremeyen bir öğretmen".

⁸ Askerliği hakkında iki bilgi kaynağından biri askerlik arkadaşı ve öğretmen Selahaddin Savcı'nın, Topçu'nun vefatından sonra yazdığı hatıra türünden bir yazıdır. 17 Ağustos 1975 tarihli Tercüman'da neşredilen "Nureddin Topçu üzerine" yazısı Şevket Beysanoğlu'nun Diyarbakırlı Fikir ve Sanat Adamları kitabına da alınmıştır; Ankara, 1978, III, 197-200.

İstanbul'da basılan *Hareket* dergisini İzmir'de bulunduğu yıllarda yayımlamaya başladı (Şubat 1939). Hayatı boyunca izini süreceği ana fikirlerinin görülebileceği ilk sayılardaki yazılarının başlıkları, ne kadar hazırlıklı, ciddi ve iddialı olduğunu göstermektedir: “Rönesans hareketleri” (sayı: 1, Şubat 1939), “Asrımızın hareket adamları”, “Vatandaş ahlâkı”, “İçtimai sınıflar” (sayı: 2, Mart 1939), “Siyaset ve mesuliyet; Vazife adamı - Kalb adamı”, “Bizde milliyet hareketleri” (sayı: 3, Nisan 1939), “Zorba - esir medeniyetleri”, “Benliğimiz” (sayı: 4, Mayıs 1939), “Mabet ve tabiat” (sayı: 5, Haziran 1939), “Neslimizin tarihi”, “Muallim” (sayı: 6, Ekim 1939), “İki mezar”, “Sanatkâr” (sayı: 7, Kasım 1939). Yazıların üslubu ve hissiyatında savunulan fikirlerin seviyesiyle üst bir uyum arandığı açıktır.

Hareket'in 4. sayısında yayınlanan ve zımnen Cumhuriyeti kuran kadroyu tenkit eden "Çalgıcılar" başlıklı yazıdan⁹ dolayı basında çıkan yazılar, peşisıra açılan soruşturma ve nihayet okul müdürünün 1938-39 yılı raporunda “hemen başka bir yere nakli zarureti vardır (...) gözönünde bulundurmamak maksadıyla Ankara'da veya başka bir yerde tavgifini [vazifelendirilmesini] rica ederim” ifadeleri üzerine ortaokul tahsilini yaptığı İstanbul Vefa Lisesi Felsefe öğretmenliğine atanır (29. IX. 1939, maaşı 30 lira). İzmir Lisesi müdürünün aynı raporundan, müstear adla yayınlanan “Çalgıcılar”ın Nurettin Topçu'ya ait olduğunu bilindiğini de şu ifadelerinden öğreniyoruz:

“Bu yıl talebe ile münasebetleri bilhassa yıl sonunda hoş gitmeyecek vaziyette olmuştur. *Hareket* mecmuasındaki ‘Çalgıcılar’

Savcı'nın yazdığına göre asker arkadaşları arasında Kasım Gülek, Gafur Soylu (vali), Tahsin Banguoğlu, Hıfzı Oğuz Bekata, Nadir Nadi, Kıbrıslı Şinasi (diplomat), Halil Vedat Fıratlı gibi zevat da vardır.

Diğer kaynak Topçu'nun o yıllarda Fikret Arık'a yazdığı mektuptur. bk. İsmail Kara, “Nurettin Topçu'dan Fikret Arık'a bir mektup vesilesiyle: ‘Ben sevdiğime çok zor yazabiliyorum’”, *Dergâh*, sayı: 276, Şubat 2013, s. 9-11.

⁹ *Hareket*, sayı: I / 4, Mayıs 1939, Nizam Ahmed müstearıyla. Bu yazı Taşralı'nın yeni baskısına alınmıştır; İstanbul, *Dergâh* Yay., 1998, s. 293-95.

makalesinin muhitte uyandırdığı tesir dolayısıyla talebe ile münasebetli münasebetsiz zamanlarda gizli gizli konuşmalar yapmağa kalkışmış ve idareyi haylice yormağa başlamıştır, idarenin sıkı kontrolüne de sebebiyet vermiştir”.

“Öğretmenin okuttuğu dersteki vukufu, talebe ile meşguliyeti bakımından çalışkanlığı” sorularını “çok iyi, çalışkan, dikkatli” diye cevaplayan okul müdürü nihai değerlendirmesini şöyle yapar:

“Değerli ve o nisbette tehlikeli bir öğretmendir. Hisleri ve fikirleri müsbet değildir. Memleketteki bütün kıymetleri yıkan bir zihniyetle hareket ettiğine bu yıl kani oldum”¹⁰.

Vefa Lisesi’nde dört sene çalıştıktan sonra tayini Denizli İsmet İnönü Lisesi Felsefe öğretmenliğine çıkar (işe başlama tarihi 20. X. 1943, maaşı 35 lira). Sicil dosyasında bu tayinle ilgili bir gerekçe ve soruşturma-suçlama yoksa da bunun da bir tür sürgün olduğu açıktır. Denizli’de bulunduğu yıllarda Said-i Nursi ile tanıştığı ve o sırada yapılan mahkemelerini takip ettiği yolunda şifahî fakat şüpheli bilgiler vardır. Bir yıl sonra 4. X. 1944 tarihinde lise tahsilini yaptığı İstanbul Erkek Lisesi’ne tayin olur (maaşı, 40 lira). 30. IX. 1946 ila 5. X. 1955 tarihleri arasında tekrar Vefa Lisesi’nde çalışır, ardından bir yıl vazife yapacağı Haydarpaşa Lisesi’ne tayini çıkar (5. X. 1955 - 8. X. 1956, maaşı 60 ve 80 lira). Son olarak mezun olduğu ve bir ara öğretmenlik de yaptığı İstanbul Erkek Lisesi’ne tayin edilir (8. X, 1956) ve 20. XI. 1974 tarihinde yaş haddinden emekli oluncaya kadar fasilasız 18 yıl burada çalışır (başladığında maaşı 60/80, ayrıldığında 1000 liradır). Toplam öğretmenlik hizmet müddeti ise tam 40 yıldır.

¹⁰ Aynı rapordan Nurettin Topçu’nun İzmir’de Göztepe Maarif Cemiyeti Talebe Yurdu’nda kaldığını ve “yurt müzakerecisi” olduğu için kira ödemediğini öğreniyoruz.

Nurettin Topçu 27 Mayıs 1960 ihtilaline kadar ek görev olarak uzun yıllar Robet Kolej'de Tarih (1946-1961)¹¹ ve İstanbul İmam Hatip Okulu'nda Psikolojisi, Felsefe, Din psikolojisi ve Dinler Tarihi dersleri hocalığı da (19. XI. 1955-1960) yapmıştır¹². 27 Mayıs'tan sonra devrim aleyhtarı olduğu yolundaki değerlendirmeler sonucu bu ek görevlerine son verildi. Sicil dosyasına göre ayrıca Vefa Lisesi hocası iken 1941-42 ders yılında Hayriye Lisesi'nde ve İstanbul Erkek Lisesi'nde iken de 1965-66 ders yılında Erenköy Kız Lisesi'nde 6 saat (muhtemelen Felsefe) ders vermiş gözüküyor.

Nurettin Topçu, bir süre (1948 - 49)¹³ İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde Hilmi Ziya Ülken'in kürsüsünde eylemsiz ahlâk doçentliği yaptı, "Bergson" konusunda doçentlik tezi hazırladı. Fakat kendisine kadro verilmemiş ve muhtelif entrikalarla üniversiteye alınmamıştır. (Doçentlik tezi "Bergson" daha sonra kitap halinde yayınlandı). Remzi Oğuz Arık'ın Ankara İlahiyat Fakültesi'ne hoca olması için yaptığı teklifi kabul etmedi. Kemal Edip Kürkçüoğlu'nun müdürlüğü zamanında İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü felsefe grubu hocalığı gündeme geldiyse de gerçekleşmedi, onun yerine Osman Pazarlı tercih ve tayin edildi. Erzurum Atatürk Üniversitesi'nin kuruluş yıllarında kendisine yapılan hocalık teklifini ise annesine bakmak zorunda oluşunu ve sıhhatini gerekçe göstererek kabul etmedi.

¹¹ 1950-51 ders yılında haftalık 8 saat ve maaşı 200 lira (1952-53 ders yılında 250 lira), 1953-54 ders yılında 10 saat ve maaşı 289 lira (1955-56 ders yılında 425 lira), 1958-59 ders yılında 9 saat ve maaşı 487,5 lira, 1959-60 ders yılında 5 saat ve maaşı 700 lira.

¹² İstanbul Maarif Müdürlüğü'nün İstanbul Valiliği'ne yazdığı 14. I. 1958 tarihli yazıda haftada 2 saat ders ücretine karşılık aylık 28 lira maaş aldığı yazılıdır. Yalnız Topçu'nun "din adamlığı yapacak talebelere verilen dersten ücret alınmaz" diyerek bu maaşı bütün ısrarlara rağmen almadığı ve müdür vasıtasıyla fakir talebelere dağıtıldığı bilinmektedir.

¹³ Edebiyat Fakültesi'ndeki dosyasına ulaşamadığımız için eylemsiz doçentliğinin başlama ve bitiş tarihlerini tam olarak tesbit edebilmiş değiliz. Fakat Sicil dosyasındaki 1947 - 1948 ve 1948 - 1949 yıllarına ait "talim" raporlarında "üniversitede eylemsiz ahlâk doçentidir" ibaresi yazılı olduğu için bu görevinin en erken 1947'de başlayıp en geç 1950'de bittiği düşünülebilir.

27 Mayıs askerî darbesinin menfi etkilerinin mümkün olan en kısa zamanda telafisi için gayriresmi olarak Ali Fuat Başgil’le birlikte AP’nin kuruluş çalışmalarına katıldı ve 1961 seçimlerinde “kazanamayacağı bir yerden” aday olmayı kabul etti. 4 Ekim 1961 tarihinde Milli Eğitim Bakanlığı’nın İstanbul Valiliği’ne yazdığı yazıda “Konya ilinden müstakil senato adayı olduğunu bildiren iliniz Erkek Lisesi Felsefe öğretmeni Nurettin Topçu’ya görevinden ayrıldığı tarihten 20 Ekim 1961 tarihine kadar izin veril”diği belirtilmektedir. Muhtemelen Eylül ayının ikinci yarısından sonra izin dilekçesini vermiş ve seçim bölgesine, Konya’ya gitmiştir. Fakat gerek cumhurbaşkanlığı seçimi gerekse Demirel’in parti başkanlığına getirilmesi sırasında partinin takındığı tavırlar üzerine bu çevre ile münasebetlerini kesti.

Paris dönüşünden bir müddet sonra, çocukluk arkadaşı esnaftan Sırrı Bey [Tüzeer] vasıtasıyla devrin mânevî büyüklerinden Nakşibendî tarikatından Hasib ve Abdülaziz Efendilerle tanışan Topçu, bu kişilerden hayatı boyu sürecek etkiler aldı, muhtemelen 1945 yılında Nakşî şeyhi Abdülaziz Bekkine Efendi’ye intisap etti. Topçu, Celâl Hoca (Ökten)’dan da Kelâm, İslâm felsefesi, İslâm tarihi başta olmak üzere İslâmî ilimler yönünden faydalandı. Daha sonra İmam Hatip Okulu’nun kuruluşu sırasında derslerin tesbiti ve programların hazırlanmasında Celâl Hoca ile mesai arkadaşlığı yaptı.

Fikri faaliyetlerini Türk Kültür Ocağı, Türk Milliyetçiler Cemiyeti, Milliyetçiler Derneği, Türkiye Milliyetçiler Derneği’nde sürdürdü, Milli Türk Talebe Birliği, Aydınlar Ocağı ve Türk Milli Kültür Vakfı’nın bazı faaliyetlerine katıldı.

Nurettin Topçu 1975 Nisanında hastalandı. Hastalığının teşhisinde güçlük çekildi. Pankreas kanserine yakalandığı, Cerrahpaşa Tıp Fakültesi’nde talebelerinden Tarık Minkari’nin yaptığı ameliyatta belli oldu. Topçu, 10 Temmuz 1975 günü hastahane vefat etti. Ertesi Cuma günü

Fatih Camii'nde kılınan cenaze namazından sonra Topkapı dışındaki Kozlu kabristanına defnedildi.

2. Fikir Dünyası

II. Meşrutiyet'in ikinci yılında İstanbul'da dünyaya gelen, ilk ve orta tahsilini Osmanlı Devleti'nin son yıllarında, lise tahsilini Cumhuriyet devrinde, üniversite tahsilini ve felsefe doktorasını Fransa'da tamamlayan Nurettin Topçu'nun, coğrafya olarak Anadolu'yu, tarih ve kültür olarak Selçuklu-Osmanlı tecrübesini merkeze alan bütünlüklü bir düşünce dünyası vardır. En geniş ve belirleyici daire olarak İslâm, hususen tasavvuf bu dünyanın bir tür çatısıdır. Tasavvuf Hallac-ı Mansur, Mevlâna ve Yunus Emre üzerinden inşa edilmiştir. Batı dünyasına ve insanlık tecrübesine bu coğrafyadan ve bu kültürden kompleksiz bir şekilde uzanılır.

Topçu meselelere esas itibariyle ahlâk üzerinden yaklaşır. Hem felsefî bakımdan hem de ferdî ve ictimâî yapı itibariyle ahlâk meselesi merkezdedir. Düşüncesinin temel kavramları olan *hareket*, *irade* ve *isyan* felsefî olduğu kadar ahlâkî ve tasavvufî kavramlardır. Cumhuriyet devri Türk felsefecileri ve aydınları arasında ahlâk konusunda en çok metin kaleme alan ve bu sahadaki vurgularını bütün hayatı boyunca ısrarla sürdüren kişi Topçu olmalıdır. Doktora tezinde geliştirdiği ve birçok yazısında işleyeceği “isyan ahlâkî” fikri M. Blondel'in, bazı bakımlardan Kant ve Bergson etkileri taşıyan hareket (*action*) felsefesinden ilhamla determinist, rasyonalist, sosyolojist, pragmatist ahlâk anlayışlarının, bir başka ifade ile modern düşüncenin, kapitalist dünya görüşünün karşısında yer alan bir tefekkür, bir yaşama tarzı ve bir tez olarak teşekkül etmiş ve gelişmiştir. İsyân ahlâkını anarşizmden ayıran şey “ebedi ve âlemşümül merhamet nizamı”na bağlı olması, “namütenahi kuvvete itaat ve teslimiyet”le neticelenmesidir. Şu cümleler ona aittir: “Ahlâkî vasfını taşıyan her hareket, bizim tarafımızdan bir anarşizm hareketi, ilâhî irade karşısında ise bir itaattir”; “Bir hareket ancak kendi içerisinde baş kaldırdığı

bir nizama karşılık yeni ve zorunlu olarak daha üstün bir nizamın iradesini taşıyorsa isyan adını alabilir”.

Hareket, irade ve isyanın karşısında *konformizm* vardır yani insanın kendi hislerine, ihtiraslarına, başkalarının tercihlerine, dayatmalarına, toplumun kabullerine boyun eğmesi, onlara uyum sağlamayı benimsemesi bulunmaktadır ki bunların üzerinden tanımlanan “iyi insan”, “iyi vatandaş” çerçeveleri ancak gayriahlâkî bir duruma işaret edebilir. Topçu’nun Şubat 1939’da çıkarmaya başladığı ve ismiyle birlikte hatırlanan derginin adının *Hareket* olması da doğrudan bu çizgiyle alakalıdır.

Nurettin Topçu ilk yazılarından itibaren bütünlüğü olan çok taraflı bir fikir mücadelesi yürütmüştür; Bir taraftan Osmanlı-Cumhuriyet modernleşmesini hesaba katarak fakat onu aşmayı hedefleyerek tenkitçi bir bakış açısıyla yeni bir insan, millet, devlet modeli keşf ve inşa etmeye çalışmıştır. Diğer taraftan bu inşa ameliyesinin o günün şartlarında ve tarihin içinden bir şekilde akıp gelen sağlam zeminler üzerinde oluşmasını mümkün kılacak bir rönesans fikri; bir tarih, ilim, sanat, ahlâk, felsefe, tasavvuf ve din anlayışı geliştirmeye yönelmiştir.

Metafiziki dışlayan felsefi temayüllere karşı çıkması; duygu, akıl, sezgi ve aşk kavramlarını yeniden yorumlayarak ahlâk ağırlıklı bir felsefe kurmaya yönelmesi; kendisinden önce başlayan Anadolu milliyetçiliği İslâm merkezli bir yoruma taşınması, bunu yaparken Turancılığı, ırkçılığı ve topraktan tamamen kopuk enternasyonalist milliyetçilikleri ve İslâmcılığı tenkit etmesi; modernizmin katı kıstaslarına boyun eğmeden Batı, Doğu ve İslâm medeniyetlerini mukayeseli olarak ele almayı denemesi, bu dünyaların dehalarını rahatlıkla yan yana zikretmesi; kapitalizm, komünizm, sosyalizm, kültür ve medeniyet, sanayileşme, kuvvet ve teknoloji meselelerini büyük ölçüde dönemdeki yaklaşımlardan farklı bir üslup ve muhtevayla tartışması; Türkiye’nin, bu arada muhafazakâr ve Müslüman çevrelerin kapitalist iktisadî sisteme ve ahlâk anlayışına, bunların üzerinden

Amerikan sempatizanlığına doğru kaymaya başladığı DP iktidarının ilk yıllarından itibaren İslâm / Anadolu sosyalizmini savunması; bir muallim olarak maarif, mektep, din eğitimi konularını hususen işlemesi; bir hareket adamı olarak “yaşama zevkini bırakıp yaşatma aşkına gönül verecek, sabırlı ve azimli, lâkin gösterişsiz ve nûmayişsiz çalışan, ruh cephesinin maden işçileri olacak” idealist bir nesil yetiştirmek için çaba göstermesi, Anadolu romantizmini öne çıkaran bir edebiyat anlayışına rağbet göstermesi... hayatını tamamen dolduran bu çabalar çok taraflı inşa ameliyesinin birbiriyle irtibatlı parçalarıdır.

Topçu bütün batılılaşma tarihimizi etkisi altına alan kültür-medeniyet ayırımı meselesini yeniden ve farklı bir şekilde ele alan nadir mütefekkirlerden biridir. Onun bu konudaki en önemli vurgusu bu ayırımının sathiliğine dair olanıdır. Nurettin beye göre “evrensel” olduğu söylenen ve büyük ölçüde bilim ve teknoloji üzerinden tanımlanan “medeniyet”, içinde barındırdığı zorba ruhundan ve kapitalist bağlamından ayrı olarak düşünülemez ve ele alınamaz. Temize çıkarılmaya çalışılan bilim ve teknoloji de hakkın yerine geçen kuvvet hakimiyetinin ve insanla tabiatı tahrip eden sanayileşmenin, sömürünün kaynağı olan iki alandır. Kapitalist sistemi kuvvetlendiren ve insanı esarete sürükleyen teknolojik gelişmeleri insanlık adına bir başarı ve ilerleme olarak takdim etmek büyük bir yanlışlıktır. “Ağır sanayi”, kalkınma, sanayileşme söylemlerinin meşru, makbul bir savunma ve atılım hamlesi olarak takdim edildiği, fabrika bacaları ile minarelerin yanyana zikredilip resmedildiği ellili, altmışlı, yetmişli yıllarda Topçu’nun bu fikirleri muhafazakâr kesim tarafından fantezi veya kalkınma karşıtlığı gibi sathi düzeyde anlaşılmıştır.

3. Kitapları ve Broşürleri

Nurettin Topçu'nun doktora (*Conformisme et Révolte*) ve doçentlik (*Bergson*) tezleri ile lise felsefe grubu dersleri için hazırladığı ders kitapları (*Felsefe, Sosyoloji, Psikoloji, Mantık, Ahlâk*) hariç diğer eserleri, çoğu sağlığında olmak üzere makalelerinden derlenerek hazırlanmıştır. 1997-2005 yılları arasında ise Ezel Erverdi - İsmail Kara tarafından kitaplarına girmemiş makaleleri ile doktorasının tercümesi, yayınlanmamış bir romanı (*Reha*) ve bazı yazıları dahil olmak üzere bütün eserleri tekrar gözden geçirilerek yayına hazırlanmış, yazıların sonlarında künyeleri verilmiş ve 21 kitaplık bir külliyat halinde Dergâh Yayınları içinde basılmıştır. (Burada kitapların ilk ve ilaveli baskıları ile son redaksiyondan sonraki ilk ve ilaveli baskılarına işaret edilmiştir):

1. *Conformisme et Révolte- Esquisse d'une Psychologie de la Croyance* (Nurettin Ahmed adıyla), Paris, Les Presses Modernes, 1934, 167 s.; tıpkıbasım, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990, 192 s. Tercümesi için bk. *İsyân Ahlâkı*.

2. *Sosyoloji; Toplumbilim: Sosyoloji* adıyla İstanbul, Üçler Matbaası, 1948, 140 s., İstanbul, Kutulmuş Matbaası, 1952, 144 s.; 1950, 1961, 1963, 1968, 1971, 1973, 1975 baskıları da var; 14. bs., İstanbul, İnkılap ve Aka Kitabevi, 1984. Son baskı, İstanbul, Dergâh Yayınları, 2001, 198 s.

3. *Psikoloji; Ruhbilim* adıyla, İstanbul, Üçler Basımevi, 1949, 174 s. 1954, 1962, 1965 baskıları da var; 6. bs. 1965. Son baskı, İstanbul, Dergâh Yayınları, 2003, 210 s.

4. *İnkılap-İrtica*, Komünizme Karşı Mücadele Derneği Yayınları, 1951, 4 s. *Komünizme karşı mücadele* dergisinin 1 Nisan 1951 tarihli 17. sayısında ve *Ehl-i sünnet*; sayı: 98, Mayıs 1951; *İslâm dünyası*, sayı: 16, 12 Temmuz 1952'da yayınlanan bu broşür-yazı, daha sonra *Devlet ve*

Demokrasi kitabının 1998’de yapılan 2. baskısına girmiştir, İstanbul, Dergâh Yayınları, s. 192-97.

5. *Çanakkale*, İstanbul, Komünizme Karşı Mücadele Derneği Yayınları, 1952, 4 s. *Komünizme karşı mücadele* dergisinin 1 Nisan 1952 tarihli 33. sayısı ile 22 Nisan 1952 ve 25 Nisan 1952 tarihli *Hür adam*’da yayınlanan bu broşür, 18 Mart 1952 akşamı Teknik Okul Talebe Birliği tarafından Eminönü Halkevi’nde tertip edilen Çanakkale Zaferi’ni anma toplantısındaki konuşmadır. Daha sonra *Büyük Fetih* kitabının 1998’de yapılan 3. baskısına girmiştir, İstanbul, Dergâh Yayınları, s. 85-90.

6. *Din ile Kinin Mücadelesi*, Ankara, Arı Basımevi, [1952], 4 s. 22 Kasım 1952’de vukubulan Malatya hadisesi üzerine *Hareket* dergisi yayınları adına neşredilen bu broşür *Devlet ve Demokrasi* kitabının 1998’de yapılan 2. basımının eklerine girmiştir, İstanbul, Dergâh Yayınları, s. 209-214.

7. *Felsefe*, İstanbul, Kutulmuş Matbaası, 1952, 89 s.; 1959, 1964, 1968, 1971, 1973, 1983 baskıları da var; 10. bs., İstanbul, İnkılap ve Aka Kitabevi, 1984. Son baskı, İstanbul, Dergâh Yayınları, 2002, 132 s.

8. *Son Hadiseler ve Biz*, İstanbul, Milliyetçiler Derneği Neşriyatı, 9 Ocak 1953, 4 s. (Malatya hadisesi üzerine dernek adına beyanname, imzasız); *Devlet ve Demokrasi* kitabının 1998’de yapılan 2. basımının eklerine girmiştir, İstanbul, Dergâh Yayınları, s. 215-219¹⁴.

9. *Mantık*, İstanbul, 1952; İstanbul, Kutulmuş Matbaası, 1955, 79 s.; 1962, 1966, 1971, 1972, 1973 baskıları da var; 8. bs., İstanbul, İnkılap ve Anka Kitabevi, 1984. Son baskı, İstanbul, Dergâh Yayınları, 2001, 95 s.

¹⁴ Bu beyannameden 13 gün sonra (22 Ocak 1953) Cemiyetler Kanunu'nun 33. maddesi gereğince, yani “din ve ırk esasları üzerine” kurulu dernek olmak gerekçesiyle Milliyetçiler Derneği kapatıldı. Derneğin ana nizâmnâmesinde geçen “tarihî ve içtimai menşe birliği” ifadesinden ırkçılık çıkarılmıştı.

10. *Garbın İlim Zihniyeti ve Ahlâk Görüşü*, İstanbul, Milliyetçiler Derneği, 1955, 23 s.; 2. bs., İstanbul, Milliyetçiler Derneği, 1959, 24 s.; daha sonra ilk baskısı 1970'te yayınlanan *Kültür ve Medeniyet* kitabı içinde yer alacaktır.

11. *Mehmet Akif (1873-1936) - 20. Ölüm Yıldönümü* (Ali Nihat Tarlan'la birlikte; Aynı yıl Milliyetçiler Derneği'nde yapılan anma toplantılarının kitaplaşmış hali), İstanbul, Milliyetçiler Derneği, 1957, 40 s.; ilaveli 2. bs. İstanbul, Milliyetçiler Derneği, 1961, 104 s. Bu baskıya Nihat Sami Banarlı, Ferruh Bozbeyle, Uğur Kökden ve Peyami Safa'nın yazıları da eklenmiştir (İkinci baskısının 50 sayfası N. Topçu'ya aittir ve bu kısım daha sonra Mart 1970'de müstakil kitap olarak basılacak olan *Mehmet Akif* kitabının ilk halini teşkil etmektedir).

12. *Şehit*, İstanbul, Milliyetçiler Derneği, 1959, 15 s. Broşürün 16-32. sayfaları Milliyetçiler Derneği'nin faaliyetlerinin dökümüdür (Kore şehitleri için kaleme alınan bu broşür metni önce *Komünizme karşı mücadele* dergisinin 11, 12, 13 sayılarında Ocak-Şubat 1951 aylarında yayınlandı, daha sonra 2. baskısından itibaren *Yarıncı Türkiye* kitabına girdi).

13. *Taşralı* (hikâyeler), İstanbul, Kutulmuş Matbaası, 1959, 262 s.; ilaveli 2. bs. İstanbul, Dergâh Yayınları, 1998, 306 s.

14. *Türkiye'nin Maarif Davası*, İstanbul, Milliyetçiler Derneği Neşriyatı, 1960, 80 s.; ilaveli 2. bs., İstanbul, Hareket Yayınları, 1970, 141 s.; ilaveli 3. bs., İstanbul, Dergâh Yayınları, 1997, 187 s.

15. *Komünizm Karşısında Yeni Nizam*, İstanbul, Milliyetçiler Derneği Neşriyatı, 1960, 83 s. 18 yazıdan oluşan eser, daha sonra 2. baskısı 1970'te yapılan *Ahlâk Nizamı*'na dahil olacaktır.

16. *Ahlâk Nizamı*, İstanbul, Milliyetçiler Derneği, 1961, 112 s.; ilaveli 2. bs., İstanbul, Hareket Yayınları, 1970, 226 s.; ilaveli 3. bs., İstanbul, Dergâh Yayınları, 1997, 304 s.

17. *Yarınki Türkiye*, İstanbul, Yağmur Yayınları, 1961, 230 s.; ilaveli 2. bs., İstanbul, Yağmur Yayınları, 1972, 352 s.; yeniden düzenlenmiş 3. bs., İstanbul, Dergâh Yayınları, 1978, 256 s.; ilaveli 4. bs., İstanbul, Dergâh Yayınları, 1997, 325 s.

18. *Büyük Fetih*, İstanbul, Milliyetçiler Derneği Neşriyatı, 1962, 59 s.; ilaveli 2. bs., İstanbul, Hareket Yayınları, 1968, 74 s.; ilaveli 3. bs., İstanbul, Dergâh Yayınları, 1998, 95 s.

19. *Var Olmak*, İstanbul, Yağmur Yayınları, 1965, 94 s.; ilaveli 2. bs., İstanbul, Dergâh Yayınları, 1997, 134 s.

20. *Varoluş Felsefesi-Egzistansiyalizm*, P. Foulquie'den derleyen: Nurettin Topçu, İstanbul, Hareket Yayınları, 1967, 35 s.; 2. bs., İstanbul, Hareket Yayınları, 1973 (Bu kitapçık son düzenlemede "Hareket Felsefesi" makalesiyle birlikte *Varoluş Felsefesi-Hareket Felsefesi* adıyla yayınlanmıştır).

21. *Bergson*, İstanbul, Hareket Yayınları, 1968, 116 s.; 2. bs., İstanbul, Dergâh Yayınları, 1998, 136 s.

22. *İradenin Davası*, İstanbul, Hareket Yayınları, 1968, 78 s.; ilaveli 2. bs., İstanbul, Hareket Yayınları, 1974, 85 s.; ilaveli 3. bs. *Devlet ve Demokrasi* ile birlikte, İstanbul, Dergâh Yayınları, 1998, s. 11-109.

23. *İslâm ve İnsan*, İstanbul, Hareket Yayınları, 1969, 73 s.; ilaveli 2. bs., İstanbul, Hareket Yayınları, 1974, 92 s.; ilaveli 3. bs., *Mevlâna ve Tasavvuf* la birlikte, İstanbul, Dergâh Yayınları, 1998, s. 11-109

24. *Devlet ve Demokrasi*, İstanbul, Hareket Yayınları, 1969, 74 s.; ilaveli 2. bs., *İradenin Davası* ile birlikte, İstanbul, Dergâh Yayınları, 1998, s. 111-206.

25. *Kültür ve Medeniyet*, İstanbul, Hareket Yayınları, 1970, 99 s.; ilaveli 2. bs., İstanbul, Dergâh Yayınları, 1998, 202 s.

26. *Mehmet Akif*, İstanbul, Hareket Yayınları, 1970, 176 s.; genişletilmiş 2. bs., İstanbul, Dergâh Yayınları, 1998, 95 s.

27. *Mevlâna ve Tasavvuf*, İstanbul, Hareket Yayınları, 1974, 61 s.; ilaveli 2. bs., *İslâm ve İnsan*'la birlikte, İstanbul, Dergâh Yayınları, 1998, s. 111-171.

28. *Ahlâk*, Orta 3, Emin Işık'la beraber, İstanbul, Fatih Yayınları, 1975, 112 s.

29. *Ahlâk*, Lise 1, İstanbul, İnkılap ve Aka Kitabevi, 1976, 79 s.; Lise 2, İstanbul, İnkılap ve Aka Kitabevi, 1976, 79 s.; İkisi bir arada, İstanbul Dergâh Yayınları, 2005, 205 s.¹⁵

30. *Milliyetçiliğin Esasları*, İstanbul, Dergâh Yayınları, 1978, 279 s. (N. Topçu'nun vefatından sonra makalelerini yeni bir sistematığe göre yayınlama düşüncesiyle ortaya çıkmış eserlerden biridir).

31. *Din Psikolojisi Bahisleri*, Haz. A. Vahit İmamoğlu, Erzurum, 1995, 37 s. (*İslâm* mecmuasında yayınlanan din psikolojisiyle ilgili makalelerin toplu neşri. Bu makaleler Dergâh Yayınları neşrinde *İslâm ve İnsan - Mevlâna ve Tasavvuf* kitabına ek olarak alınmıştır).

32. *İsyan Ahlâkı* (Nurettin Topçu'nun doktora tezi *Conformisme et Révolte*'un tercümesi), Çev: Mustafa Kök-Musa Doğan, İstanbul, Dergâh

¹⁵ Ahlâk ders kitapları Nurettin Topçu'nun vefatından sonra Topçu'nun adı zikredilerek veya zikredilmeden farklı yazar adlarıyla da basılmıştır. Bu problem 2005'te yapılan baskıda kronolojik olarak tasrih edilmiştir (s. 6-8).

Yayınları, 1995, 228 s. (Nurettin Topçu'nun kendi tercümesi bulduktan sonra bu tercüme yeniden gözden geçirilmiş ve 2. baskıdan itibaren böyle basılmıştır). Topçu'nun kendi tercümesi vefatının 40. sene-i devriyesi münasebetiyle yine *İsyân Ahlâkı* adıyla ve *Notlu Nurettin Topçu Tercümesi ve Eski Harfli Orijinali* altbaşlığıyla yayınlanmıştır; haz. İ. Kara-M. F. Birgül-R. Özdiñç, İstanbul, Dergâh Yayınları, 2015, 400 s.

33. *Varoluş Felsefesi-Hareket Felsefesi*, İstanbul, Dergâh Yayınları, 1999, 57 s. (Daha önce iki baskısı olan *Varoluş Felsefesi*'nin "Hareket Felsefesi" yazısıyla birlikte basımı).

34. *Reha* (roman), İstanbul, Dergâh Yayınları, 1999, 152 s.

35. *Millet Mistikleri*, İstanbul, Dergâh Yayınları, 2001, 111 s.

36. *Amerikan Mektupları-Düşünen Adam Aramızda*, İstanbul, Dergâh Yayınları, 2004, 94 s.¹⁶

KAYNAKÇA

MASSİGNON,L. "Son Hallac Yorumcusu Olarak Nurettin Topçu" çev. Neriman Kalın, **Dergah** say. 85 Mart 1997

TOPÇU Nurettin, **İsyân Ahlâkı**, Dergah Yayınları, İstanbul, 1995

TOPÇU Nurettin, "Çalgıcılar" **Hareket**, Sayı I/4 Mayıs, 1939

TOPÇU Nurettin, **Millet Mistikler** Dergah Yayınları, İstanbul, 2001

¹⁶ Nurettin Topçu'nun kitap ve makalelerinin bibliyografyası ve hangi yazının hangi kitaba girdiği bilgileri, ayrıca bazı fotoğrafları ve kitapları, makaleleriyle ilgili görseller için bk. İsmail Kara, Nurettin Topçu- Hayatı ve Bibliyografyası, İstanbul, Dergâh Yayınları, 2013